

TAMUSNÉ MOLNÁR VIKTÓRIA

A művészeti nevelés kérdései Karácsony Sándor életművében

Karácsony Sándor jelentősége a kutatási témánk szempontjából kiemelkedő, ezért bemutatjuk a művészeti-esztétikai nevelés terén végzett tevékenységét, valamint ennek helyét és szerepét a teljes életműben. Karácsony érintette a művészeti vagy esztétikai nevelés területét fontosnak tartva azt a személyiségfejlesztés, vagyis a nevelés-oktatás folyamatában. Elsősorban a népművészet szerves beépülését hangsúlyozta a fiatalok nevelése, oktatása terén. Jelentős területet képviselt pedagógiájában a diákszínjátás. Még gimnazistaként, a Debreceni Református Kollégiumban több verset és színdarabot is írt. Igaz, hogy ezek meglehetősen alacsony színvonalú alkotások, de sosem tagadta meg őket. Később, középiskolai tanárként pedig rendezett is. Mi igyekeztünk Karácsony Sándor művészeti nevelésre vonatkozó forrásait felhasználni.

Kulcsszavak: művészeti nevelés, esztétika, ifjúság, irodalom, zene

Karácsony Sándor életének kiemelkedő eseményei és tanári tevékenysége

Karácsony Sándor (1891–1952) többgenerációs protestáns családba született Földesen. A Debreceni Református Kollégium [1] tanulója volt, ahol több szempontból is gazdag útravalót kapott későbbi pályafutásához. Tanulmányait a budapesti egyetem magyar–német szakán folytatta, mialatt vendéghallgató volt Genfben, Münchenben, Grazban és Bécsben. Önkéntes katonai szolgálata után – ahol maradandó lábsérülést szerzett – 1918-ban kapta meg magyar–német szakos tanári oklevelét. Kassán és Budapesten tanított középiskolai tanárként, ám nemcsak iskolai tevékenységet, hanem számos közéleti funkciót is ellátott ebben az időben. Nyolc évig szerkesztette a Magyar Ifjúság című lapot (később könyvet is írt ezzel a címmel); bekapcsolódott a KIE-be,¹ melynek húsz évig aktív munkatársa volt. Karácsony cserkészvezetőként rövid idő alatt országos hírnevet szerzett, nyolc éven át a Magyar Cserkészszövetség társelnöke volt. *A magyar cserkész daloskönyve*-nek szerkesztésében is részt vett, de ezzel a gyűjteménnyel nem volt elégedett, mert a nóták rendszerezetlenül jelentek meg. Márpedig Bartók és Kodály híveként [2] a valódi magyar népdalok terjesztését tekintette feladatának. Bárdos Lajossal és Mathia Károllyal együttműködve 1929-ben adták ki a *101 magyar népdalt* [3], melyhez Kodály Zoltán írt előszót. Képzett muzikus lévén az elsők között szegődött Bartók és Kodály értőjévé és nagyhatású közvetítőjévé. Nemcsak felismerte a magyar nyelv és népzene pedagógiai jelentőségét, hanem kitalálta a népzene és a népnyelv strukturális kapcsolatát is, és mindazt, ami ebből következik: feladatunkat Kelet és Nyugat felé egyaránt (Kontra 2009). Nem csak daloskönyvet, hanem református énekeskönyvet is szerkesztett, mégpedig az 1948-ban megjelent *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára* [4] címmel. Mindeközben az Országos Szabadművelődési Tanács elnöki tisztségét is betöltötte. A debreceni tudományegyetemen doktorált Tankó Bélánál filozófiából, pedagógiából és magyar nyelvészetből, habilitációját pedig Mitrovics Gyulánál szerezte meg 1934-ben. Évekkel később, 1942-ben ő is a Debreceni Pedagógiai Iskola professzora lett. Kollégáihoz, kortársaihoz fűződő kapcsolata ellentmondásos volt: egyesek rajongtak érte, míg mások támadták nézetei miatt. [5] Szokatlan hangú pedagógiája sokféle hazai és külföldi irányzatból táplálkozott, melyekkel nemcsak a szakirodalom révén volt kapcsolatban, hanem igen sok svájci, francia, angol, skandináv, német és más nyugati tudóssal is személyes kontaktust ápolt, amíg a második

¹ KIE: Keresztyén Ifjúsági Egyesület nevű hazai protestáns szervezet (a világszövetség angol neve: Young Men's Christian Association, YMCA)

világháború ezt lehetetlenné nem tette (Kontra 2009). Emlékét egy róla elnevezett tanterem is őrzi a Debreceni Egyetem Főépületében.

Kultúra- és művészetelmélete

A sajátos magyar műveltség alapvető jellemvonásait a magyar zene és a magyar nyelv jellemzőiből vezeti le Karácsony, a magyar kultúra legfőbb kifejezőeszközeként megjelölve őket. E téren mindent meghatározó mércének a magyar zene és a magyar nyelv sajátosságait tartja (Varga 1967). Társaslélektani szemléletű fejlődéslelektanában a remekmű és a műremek a serdülő társasérzelmi viszonyulásának jelképe. Legtöbbször műalkotással dokumentálja önmagát csak elképzelt műélvező közönség előtt. Ekkor ír verset, novellát, regényt, színdarabot, zeneművet, operát stb., ami többnyire a titkos fiókban marad. Naplót vezet, mert lelki szükséglete, hogy élményeit, világfájdalmát, önimádatát, majd értéktelenségét, magába zárkózott vívódásainak gyötrelmeit „titkosítva” megfogalmazza (Komlósi 2007).

Az „Ocsudo magyarság” – Szokásrendszer és pedagógia – című, 1942-ben megjelent kötetében az ifjúság művészetét veszi górcső alá Karácsony. Az ifjúság művészetét mint jelrendszert vizsgálta. A jelből jelentésváltozás útján válik jelkép. Egyidejű nyelvi és művészeti jelentésváltozás nem lehetséges. A nyelvi krízist művészeti krízis kíséri, s ez a krízis a művészeti alapviszony zavarában nyilvánul meg. Az ifjúság érzelmi életében stagnál a művészet. A műalkotók és műélvezők kölcsönös lelki magatartásában valóságos tudathasadás mutatkozik. A jelképrendszer, a szimbólumrendszer szubjektív. Az ifjúság, mint alkotó, csak egyféle kifejezésformát ismer: önmaga gátlástalan megvallását. Ez azt jelenti, hogy az ifjúság feladja önmagát. Még árulkodóbb jellegű a krízis a közönség felől nézve. A műalkotó ifjúságot közlési kényszer jellemez, a közönséget undor. Hallani sem akar arról, amit az alkotó beszél, látni sem akarja, amit mutat neki, tehát a közönséget nem érdekli az alkotó műve. Ez természetes, de negatív állapot. Az ifjúság lelki krízise a művészet világában művésziatlenségnek tűnik. Jelképrendszer kialakulásáról szó sem lehet, de a válság érzelmi feloldódásáról is alig (Karácsony 1946).

A közösség érzelmi megnyilatkozásának őrzője a mindenkori nép – ide tartoznak a művészek, az írók, költők is. Amikor ocsúdni kezd a közösség, magasabb fokú rend alakul ki benne. A magyarság felocsúdása, jövője a nevelés hatékonyságától függ attól, hogy a felnövekvő nemzedék megtanuljon egészségesen igényelni, jókedvvel segíteni, értelmesen szolgálni, önfeláldozóan cselekedni és áhítatosan szeretni. Megoldást azonban nem közöl az ifjúság lelki válságának kezelésére, ezt magunknak kell kitalálni, s kipróbálni a lehetséges módokat, így megtalálni a kivezető utat a művészet világába (Karácsony 1942).

A művészet szerinte társasérzelem, jelképrendszer. Társasérzelmi viszonyulásunk ebben megy végbe. „*A nyelvből irodalom lett; mert a jel jelképpé, a jelrendszer jelképrendszerré, a beszélő költővé, a hallgatóság közönséggé, a mondat stílussá, a megértés sikerré változott (Karácsony 1941, 23).*” A művész ihletetten, egyetemes jelképekben fejezi ki magát. Természetesen mindenki, aki ily módon viszonyul, művész. Felfogásában nemcsak az írott forma az irodalom, hanem a nép szájáról szájra szálló költészete is az. A művészetben a közvélemény jogi beágyazottságú, a közérzéstől függ. A művészet művészi jellegét a formája adja meg. Népünknek, múltunk érzelmi hordozójának „tudatosan” őrzött művésze a néphagyomány, tetteit szokásrendszere határozza meg. A nemzetben a nép egész lelke benne van (Gyulai 1999). Magának a magyar nyelv és irodalomnak mint tantárgynak az egész tantervét is kifejti, hiszen magyar-német szakos tanár volt. A témával kapcsolatban írott tanulmányai felölelik majd az egész magyar irodalmat, a magyar írók és költők többségét, akiket bele tudott illeszteni nevelési-pedagógiai rendszerébe. Elhíresült mondata, hogy „*irodalomra és művészetre csak irodalommal és művészettel lehet nevelni*” (Karácsony 1941, 24). Ez alatt azt értette, hogy az irodalom tanítása közben irodalmi légkört kell teremteni, s ez a légkör elvégzi a maga nevelő munkáját. Ugyanezt

lehet elmondani a képzőművészetről is: képzőművészetre csak képzőművészettel lehet nevelni. Mindez széles látókört és komoly felkészültséget kíván. Jól érzékelteti, hogy mit kíván az irodalomra és művészetre való felkészülés, hogy eligazodjunk a művészetek világában, ahol a „jelképek erdeje” az uralkodó. A nyelv jelrendszer, egysége a mondat, az irodalomé a stílus. Ha valakinek a stílusérzéke eltompul, az a valaki ügyefogyottá válik. Nem tudja megkülönböztetni az igazságot a hazugságtól, mert a stílustalanság hazugság. Az igazi költő egyben igazi tudós. Kettejük között csak az a különbség, hogy az egyiknél a jelnek egyetlen jelentése van, a jelképe egyetemes. A művész jelképpel, a tudós jellel dolgozik. Közöttük lényeges eltérés nincs. Mindkét eredmény, a megértés és a siker egyformán újrafogalmazásai a dolgoknak. Az igazi nagy költők költészetében filozófiai rendszer van, de filozófusok a nagy írók is (sz.n. 1990).

A művészeti nevelés helye és szerepe a „karácsonyi” pedagógiában

Szinte valamennyi kötetében szó van a művészi nevelésről. Mind a művészet, mind a nevelés kérdései filozófiai fogalmak. Ezekhez jelentettek előtanulmányt 1922-től a különböző újságokban megjelentetett tanulmányai. Karácsony szerint a magyar irodalom legkiválóbb szellemeiből (Balassi, Zrínyi, Bornemisza, Pázmány, Szenczi Molnár, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai, Mikszáth, Móra, Komáromi, Ady, Madách, Katona, Bartók, Kodály, Lechner, Szinyei, Izsó) újra kivirágozhat a magyar kultúra. Színvonalas, de önkényes ez a névsor, ha a képzőművészekre (Szinyei, Izsó), illetve az építészre (Lechner) gondolunk, és például a filmművészet meg sincs említve benne. Leghatározottabb az elkötelezettsége Bartók és Kodály művésze mellett. [6] Arany és Ady után szerinte ők ketten a magyar nyelv, zenéjükkel a magyar kultúra megújítói. A modern magyar irodalom kiválóságai között Sinka Istvánt, Illyés Gyulát, Szabó Pált, Veres Pétert, nagyatádi Szabó Istvánt említi, akik mindannyian a második-harmadik vonalba tartoznak. Szerinte a legnagyobb élő magyar költő 1919-ig Ady, a húszas években Kosztolányi, a harmincas években József Attila, akinek költészete népi, nemzeti és tragikus költészet. [7]

Karácsony azokkal ért egyet, akik a literatúrát nem szűkítik le az írott, a leírt műalkotásokra, hanem a jelképi erejű beszédet is a poézis körébe sorolják. Karácsony úgy véli, hogy a magyar költészet nagyobb része még nincs is leírva, mint ahogy a magyar népdal sem volt Bartók és Kodály előtt lejegyezve. Mégis volt, létezett, hangzott, élt és hatott sok-sok évszázada, holott csak a 20. században kezdték papírra vetni vagy másképpen rögzíteni. Ez az álláspont azért lényeges a pedagógus számára, mert az irodalmi nevelés csak akkor lehet sikeres, ha a nevelő művészként, költőként tolmácsolja növendékei számára a műalkotást. Nem költészettant kell tanítani, hanem a költeményt kell élménnyé tenni a tanárnak az irodalomórán. *„Irodalomra ugyanis csak irodalommal lehet nevelni”*, hirdeti Karácsony *Az irodalmi nevelés* című terjedelmes tanulmányában, ahogyan már említettük is (Karácsony 1941, 24). Az irodalmi nevelésről szóló tanulmány nemcsak önálló kiadványként jelent meg, hanem *A könyvek lelke* című kötet bevezetéseként is. Az elméleti alapvetés tételeit és következtetéseit számos tanulmány illusztrálja. Az illusztráló források főleg a magyar irodalom különféle problémáit taglalják. Közös vonásuk, hogy az irodalmi, esztétikai részletkérdéseket nyelvi jelenségekből kiindulva elemzi a szerző (Kontra 2009).

Később Karácsony Sándor összekapcsolta a nyelv problémáit, hogy megtisztíthassa az irodalmat. A nyelv szerinte fizikai jelenség is: hang, a hangok egymásutánja. A beszédben egész testünk részt vesz (arcjáték, taglejtés, hangsúly, orgánus, beszédmodor, ritmus és rím). A költő, író lényege szerint: tanú, vallomása megbízható, igazi jelképrendszer, például Ady, Arany, Petőfi, Jókai, Mikszáth esetében. *„A szimbólum a lét örök, aktuális emberi formája. Ebben lehet gyönyörködni. Ez szép. Az irodalom szép, izgat és gyönyörködtet (sz.n. 1990, 80).”* A szép tehát a létezés formája, az emberek között jelen lévő forma. Ami szép, az örökké szép. Ezért a szépért és csak ezért érdemes irodalomórán tanárnak és diáknak találkozni és eszmét cserélni. Azért a szépért, amit a tanár-diák közösségben a mű közvetítése és befogadása tesz aktuálisan lehetővé (Kontra 2009).

Kiemelt tulajdonságként kezeli a művész őszinteségét, mert szerinte csak így adhatja alkotás közben önmagát, aki engedelmes és alázatos is, és nem akar mindenáron műalkotást létrehozni, egyszerűen csak hajlékot akar építeni az építető számára. Az, hogy valami több jön létre majd, művész-létének a következménye. Az őszinteség jelképrendszere egységes, és ez az egységes szimbólumrendszer biztosítja és határozza meg az épített „hajlékok” stílusát, ami magyar stílus lesz. Azzal folytatta, hogy magyarnak lenni viszont szeretnénk és akarunk, irodalomban, művészetben, társadalomban, minden társaslelki vonatkozásban egyaránt minden áron és minél hamarabb. Nem kis mértékben Európán múlik, hogy ez úgy sikerül, ahogyan legjobban szeretnénk vagy, ahogy az adott körülmények között éppen majd lehet.

Művészeti elveinek összegzése

Karácsony Sándor esztétikai-művészeti nevelési gondolatainak és művei ilyen jellegű tartalmainak önálló értékelésével nem találkoztunk kutatásunk során, erre vonatkozó utalást is csak kevés szakirodalom tartalmaz. Műveiből az tűnik ki, hogy a művészetet mint jelképrendszert képzelte el, és az érdekelte, hogy milyen mozzanatokat visz két ember kapcsolata, egymáshoz való viszonya a művészetbe. Kérdéseire nemzeti sajátosságokon alapuló társas-lélektani válaszokat adott, vagyis a nevelés minden területét az emberi lét társas létként való felfogásának részeként kezelte. „Ki volt Karácsony Sándor?” – teszi fel könyvének elején a kérdést az egyik legjelentősebb monográfia [8] szerzője, Lányi Gusztáv, aki egész művével kívánta ezt megválaszolni. Mi nem erre vállalkoztunk, csak jelezni kívántuk az életmű jelentőségét, összetettségét, sokoldalúságát, hiszen műveit és pedagógiáját számtalan szerző vizsgálta és elemezte már. Az ebből született publikációk sora áll a kutatók rendelkezésére. Mi igyekeztünk olyan forrásokat felhasználni, amelyek elsősorban a kultúra, a művészetek fogalmi megközelítéseit és a művészeti nevelésre vonatkozó koncepcióit közvetítik.

Jegyzetek

- [1] A debreceni kollégiumi élet szokásainak, szabályainak állít emléket abban a tanulmányában, melyben régi, neves kollégiumi diákok debreceni éveiről ír (Kölcsey, Csokonai, Arany, Móricz és saját maga): *A neveléstörténet térproblémája*. (Karácsony 1942/b, 336-350)
- [2] Bartók és Kodály iránti őszinte csodálatát és elismerését tükrözi a Bartók és Kodály: *Szofokráciánk esztétikai problémájának megoldása zenei téren* című könyvfejezete. In: Karácsony 1939, 322–330.
- [3] A *Magyar ifjúság* című művében egy fejezetet szánt ennek a kötetnek: *Cserkészlet és zene – bevezetés a 101 magyar népdal* című cserkészdaloskönyv *Egy csokor cserkészsnóta* című fejezetéhez – In: Karácsony 1946, 165–166.
- [4] A református énekek válogatását egy szűkebb bizottság végezte, melynek elnöke Révész Imre püspök volt, tagjai pedig Karácsony Sándor, Ádám Jenő, Csomasz Tóth Kálmán, később Balla Péter, Kállay Kálmán és Jékely (Áprily) Lajos (*Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. L. Csomasz Tóth 1948, 7–8)
- [5] Sajnos egykori professzorával és munkatársával, Mitrovics Gyulával is igen megromlott viszonya. Ennek részleteit l. Varga 1967, 296–297; Vincze 2011, 149–150 és 166–168, valamint Kontra 2009, 63.
- [6] Karácsony a „hála hangján” köszönti Kodályt a Psalmus Hungaricus 25 éves jubileumi ünnepélyén (Karácsony 1948/b, 397–398.), Bartókról pedig leírja, hogy zseni volt (Karácsony 1948/a, 521–527)
- [7] A második világháború után Karácsony az új magyar kultúra alapforrásait Ady Endre és József Attila költészetében, Bartók és Kodály zenéjében, Móricz Zsigmond regényeiben látta. Mellettük sokra tartotta Weöres Sándor alkotásait is.

[8] Lányi Gusztáv (2000): *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan: Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Osiris Kiadó, Budapest.

Bibliográfia

- Csomasz Tóth Kálmán (szerk.) (1948): *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. Budapest.
- Gyulai Árpád (1999): Karácsony Sándor társaslélektani rendszeréről. *Új Pedagógiai Szemle*. 49:3. 17–31.
- Karácsony Sándor (1939): *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*. Budapest: Exodus Kiadó.
- Karácsony Sándor (1941): *A magyar világnézet*. Budapest: Exodus Kiadó.
- Karácsony Sándor (1942): *Ocsudó magyarság*. Budapest: Exodus Kiadó.
- Karácsony Sándor (1946): *Magyar ifjúság*. Budapest: Exodus Kiadó.
- Karácsony Sándor (1948/a): Bartók. *Új Szántás*. 2: 8-9. 521–527.
- Karácsony Sándor (1948/b): Kodály Zoltán köszöntése. *Új Szántás*. 2:7. 397–398.
- Komlósi Sándor (2007): Karácsony Sándor a debreceni katedrán. In Brezsnaynszky L. (szerk.) *A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat*. Budapest: Gondolat Kiadó. 190–200.
- Kontra György (2009): *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Lányi Gusztáv (2000): *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan: Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Varga Zoltán (1967): *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914–1944*. Debrecen: KLTE.
- Vincze Tamás (2011): *Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar neveléstudományában: Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása*. [PhD-értekezés] Debrecen: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, 2011. 333 p. [online] Elektronikus kiad. Debrecen: A Debreceni Egyetem elektronikus Archívuma, 2011. 06. 15. [2015. 03. 15.] URL:<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/109275/Vincze%20Tam%C3%A1s%20doktori%20%C3%A9rtekez%C3%A9se-t.pdf?sequence=6&isAllowed>
- sz.n. (1990): *Boros Dezső kiadatlan dolgozatai Karácsony Sándor pedagógiájáról és a tanárképzésről*. Acta Paedagogica Debrecina 92. szám. Debrecen: KLTE.

TAMUSNÉ MOLNÁR, VIKTÓRIA

ISSUES OF ART EDUCATION IN SÁNDOR KARÁCSONY'S LIFE WORK

The significance of Sándor Karácsony, teacher of Debrecen School of Pedagogy, is outstanding in this regard therefore we discuss his contribution to art-aesthetic education and its role and place in his life-work. Karácsony respected art or aesthetic education in his life-work having regarded it as an important factor in personality development, i. e. in the process of education. He emphasised the elemental involvement of folk art in the education of the young. Dramatizing played a significant role in his pedagogy. Being a student at Debrecen Reformed College he wrote several poems and plays and he never denied them in spite of the fact that these works were weak and of poor quality. Later, in his secondary teacher years he even directed a play. We tended to use Sándor Karácsony's sources referring to art education.

Keywords: art education, aesthetics, youth, literature, music

